

Наталія Захарова,

наук. співроб. ІНБУВ, канд. іст. наук, заслужений працівник культури України

**КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ
КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ
В ПЕРІОД СТРУКТУРНОЇ РЕОРГАНІЗАЦІЇ**

Висвітлено історію створення та становлення культурно-просвітницького центру (КПЦ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) як координаційного підрозділу для управління цим напрямом діяльності (1992–2002).

Ключові слова: культурно-просвітницька функція, культурно-просвітницька діяльність, культурно-просвітницький центр, культурно-інформаційна функція, культурно-інформаційна діяльність, культурно-інформаційний центр, соціокультурна функція.

Після 1991 р. в умовах незалежності перед Центральною науковою бібліотечною Академією наук України як науковим та культурним закладом відкрилися нові можливості для культурно-просвітницької діяльності, ініціативного розвитку науково-організаційних і науково-дослідних засад та напрямів у цій роботі, у виборі стратегії бібліотечної діяльності.

Бібліотека активно осмислює свою роль у суспільстві, значення великого книжкового та рукописного фонду в питаннях національного будівництва, перспективи автоматизації бібліотечних технологій, опрацьовує нову концепцію структури та функцій Бібліотеки. Її діяльність спрямована на оптимізацію використання багатоаспектних можливостей, у тому числі й соціокультурних. Цьому сприяв й подальший розвиток культурно-просвітницької діяльності Бібліотеки [3].

На змісті науково-інформаційної та культурно-просвітницької діяльності Бібліотеки позначилось прийняття постанови Бюро Президії АН України № 48-Б від 14 лютого 1991 р. «Про впорядкування роботи з інформаційного забезпечення, організації виставкової діяльності та пропаганди науково-технічних досягнень Академії наук УРСР». За цією постановою ЦНБ імені В. І. Вернадського передано функції основного інформаційного підрозділу АН України [7, с. 577]. Розширення науково-інформаційних функцій ЦНБ позитивно вплинуло на її подальший розвиток, у тому числі

дало можливість гармонізувати її культурно-просвітницьку функцію. З 1992 р. зазнає змін структура Бібліотеки, починають функціонувати новостворені наукові інституції: інститути та центри, що забезпечують комплексне вирішення завдань збирання, зберігання та використання документної інформації та документально-інформаційних ресурсів: створюється п'ять науково-дослідних інститутів (бібліотекознавства, української книги, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень) та чотири центри (бібліотечно-інформаційних технологій, консервації і реставрації, культурно-просвітницький, редакційно-видавничий) [8].

У цей період у структурі Бібліотеки розпочинають функціонувати ще декілька нових структурних підрозділів, що було зумовлено вимогами часу. Був заснований Фонд Президентів України, де збираються, зберігаються та запроваджуються до наукового і культурного обігу документальні матеріали, що відображають життя, політичну й державну діяльність Президентів України. Національна юридична бібліотека формує документально-інформаційні ресурси в галузі законодавства та права. Особливе значення мало створення Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ (далі – СІАЗ). Бібліотека починає видавати фундаментальні наукові праці в галузі національної бібліографії, історії книги, бібліотечної справи, інформаційно-аналітичної діяльності, формування та використання документальних інформаційних ресурсів, а також інформаційні бюлетені «Україна: події, факти, коментарі», «Резонанс» (на базі аналізу матеріалів інтернет-видань про Україну) та «Україна регіональна сьогодні».

Важливим фактором подальшого розвитку стала не тільки нова структура Бібліотеки, а й нові можливості для роботи в новому будинку головного корпусу, де, окрім обслуговування читача книжкою, почали проводити різноманітні наукові та культурно-просвітницькі заходи.

Головним підрозділом, який проводив цю роботу, став культурно-просвітницький центр, створений у 1992 р. на базі відділу інформаційно-масової роботи. Положення про культурно-просвітницький центр, затверджене в 1994 р. генеральним директором О. С. Онищенко, зафіксувало значно більший у порівнянні з попереднім часом спектр культурно-просвітницької діяльності. Перед Центром постали такі основні завдання:

– проведення досліджень, спрямованих на вивчення культурно-просвітницької функції наукової бібліотеки, науково-методичне забезпечення її культурно-просвітницької діяльності та впровадження їх результатів у практику роботи ЦНБ і наукових бібліотек України;

– організація культурно-просвітницької діяльності із застосуванням нових форм і методів пропаганди наукових знань, фондів ЦНБ, основних напрямів її роботи;

– участь у науково-методичному забезпеченні та організації підвищення кваліфікації спеціалістів ЦНБ, бібліотек мережі НАН України, інших бібліотек України (відповідно до профілю діяльності центру) [4, с. 50].

Створення КПЦ засвідчило новий етап культурно-просвітницької роботи в Бібліотеці, яка почала розгортатися з всіма напрямками культурної діяльності, вийшла за вузькі обмеження щодо видів, форм і методів культурно-просвітницької діяльності.

У цей період значно зростає кількість культурно-просвітницьких заходів і поліпшується їх якість. Проводиться попередня серйозна науково-організаційна робота з підготовки таких заходів. До книжкових тематичних виставок складаються експозиційні плани, до науково-просвітницьких комплексних заходів – розширені сценарні плани. Таким чином, не тільки збільшується кількість виставок, розширюється їх тематичний репертуар, а й удосконалюється методика підготовки культурно-просвітницьких заходів.

Виставкова діяльність у бібліотеках є відкритою системою, яка дедалі розвивається. Зміни й тенденції розвитку сучасного бібліотечного обслуговування впливають на діяльність бібліотек у цілому і на виставкову роботу зокрема. Адже активне втілення в бібліотечне обслуговування інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає теоретичного осмислення та практичного застосування у виставковій діяльності бібліотек нових можливостей. Основні вимоги до виставкової роботи, як завжди, – це комфортність, наочність, доступність, оперативність, глибока розкриття змісту.

У сучасному світі основним рушієм прогресу дедалі більше стає наука як основа створення й впровадження високих інноваційних технологій. Саме тому тематика книжкових виставок в Бібліотеці у цей період була урізноманітнюється і відображає, перш за все, найактуальніші наукові напрями.

З 1995 р. основний акцент робиться на інформаційному забезпеченні академічних установ. Тематика виставок формується переважно з урахуванням наукових розробок в академічних установах України. У 1996 р. особливе місце в тематичному плані виставкової роботи відведено проблемам історичного розвитку України [1, 2].

Зміцнення національної самосвідомості українського народу, державних засад у цілому залишається провідною темою в культурно-просвітницькій діяльності ЦНБ цього періоду. Тематика досить різноманітна: розглядаються

в історичному аспекті мовні, літературні та історичні питання, проблеми екології та політики. Кількість виставок, присвячених саме Україні, дедалі збільшується, інтерес до них значно зростає.

Бібліотека широко пропагує документи й матеріали з історії української та світової літератури, науки і культури. Адже дослідження творчого шляху видатних особистостей, чи то вчених, чи політичних або державних діячів, чи діячів культури або мистецтва, відкриває можливості для здобуття нових знань про їх пріоритети та цінності, світосприйняття і моральні засади, а також «неписані» правила співіснування влади та особи. Послання біографічного підходу в добір документів для виставкової експозиції й аналізу творчого доробку, представленого на ній, відкриває своєрідну лабораторію особи в конкретно-історичних обставинах, що має не тільки пізнавальний інтерес, а й повчально-виховний зміст. Таким чином, книжково-документальні виставки до ювілеїв видатних учених, літераторів, художників є однією з основних форм пропаганди бібліотечних фондів і важливим засобом культурно-просвітницької діяльності.

Координація культурно-просвітницької діяльності усіх підрозділів ЦНБ стає одним з головних завдань новоствореного центру. Культурно-просвітницька діяльність докорінно переглядається з урахуванням попереднього досвіду проведення різноманітних заходів, науково-інформаційної роботи в галузі історії книги та культури, а також пошуку нових форм і методів діяльності Бібліотеки в галузі пропаганди знання. За допомогою тематичних книжкових виставок підрозділи Бібліотеки активно пропагують свої фонди.

Робота з пропаганди унікальних фондів ЦНБ проводиться і поза її межами. Серед замовників – Комісії Верховної Ради України, Український дім, Федерація профспілок України, Музей книги і друкарства України, Центр сучасного мистецтва Сороса. Протягом цього періоду виїзні книжкові виставки організовуються в Експоцентрі «Наука», Національному театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка, у Посольстві України в Ізраїлі, Палаці спорту, Музеї історії Києва, Музеї літератури, Музеї книги і друкарства України тощо.

Великої популярності у цей період набувають комплексні масові заходи як важлива форма культурно-просвітницької діяльності. Деякі з них стали традиційно щорічними. Так, спільно з Комісією по розробці наукової спадщини одного з засновників Бібліотеки академіка В. І. Вернадського з 1991 р. щороку у березні проводяться наукові читання, присвячені цьому видатному вченому. Іншими щорічними заходами стали День слов'янської писемності та культури, День науки, День аспіранта. У цей період Бібліотека

започаткувала й проведення засідань круглих столів з актуальних проблем сучасності. З 1995 р. набула популярності така форма культурно-просвітницької діяльності, як презентація видання або продукції окремих видавництв. Нововведенням у культурно-просвітницькій діяльності НБУВ стали також літературно-музичні вечори.

Велике значення для розвитку культурно-просвітницької діяльності Бібліотеки мали спеціалізовані видання: журнал «Бібліотечний вісник» (з 1993), збірник «Рукописна та книжкова спадщина України» (з 1993), пізніше – «Наукові праці НБУВ». Крім суто наукового значення, ці видання виконують важливу роль популяризації унікальних фондів Бібліотеки, розкривають їх культурологічне значення, матеріали цих видань активно використовуються в різних заходах Бібліотеки.

У 1996 р. Центральній науковій бібліотеці України імені В. І. Вернадського повернуто статус національної відповідно до Указу Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244/96 «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної». Бібліотека отримала назву «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського».

Бібліотека розробляє систему заходів, спрямованих на створення нового позитивного іміджу за всіма напрямками діяльності. Активну участь у цьому бере культурно-просвітницький центр: розробляється логотип Бібліотеки, визначаються її характерні риси як наукової та національної, наукового, інформаційного та культурного загальноукраїнського центру. Встановлюються новий зміст, форми та методи її культурно-просвітницької діяльності: проведення різноманітних виставок та екскурсій, конференцій та семінарів, святкових та ювілейних заходів, присвячених загальнодержавним і національним подіям, презентації книг, створення лекторіїв, відзначення видатних учених та культурних діячів, популяризація історико-культурних фондів Бібліотеки.

Нової якості набуває виставкова діяльність: вона орієнтується на широкі завдання національної бібліотеки, доступної для всіх, з універсальними фондами та універсальними завданнями не лише накопичення літератури, а також її популяризації для всіх верств населення. До бібліографічної бази даних «Книжкові виставки НБУВ», започаткованої у 2001 р., вводились бібліографічні описи документів, що експонувались на виставках, які викликали найбільший інтерес і мали наукову й культурну цінність. Важливою формою наукової пропаганди універсального фонду НБУВ стали каталоги на книжкові виставки.

З 1997 р. визначенню форм та методів реалізації культурно-просвітницької, а згодом культурно-інформаційної функцій надається

значна увага, обговорюються тематичні плани. Поступово формується єдиний підхід до організації цієї роботи в усіх структурних підрозділах Бібліотеки.

Це, безумовно, позитивно позначилося на усій діяльності Бібліотеки, визначило розвиток змісту культурно-інформаційної функції наукової та національної установи, що існує в органічній єдності. Набувають поширення комплексні заходи, які об'єднують різні форми та методи цієї діяльності, відбувається впровадження реклами та залучення до такої діяльності державних органів і культурних центрів інших організацій. НБУВ перетворитися на справжній культурно-інформаційний центр.

Основна ознака наукових та науково-інформаційних заходів – їх комплексність, що дає можливість всебічно й глибоко проаналізувати проблему, підійшовши до проведення заходів з позицій системного підходу, використати максимальну кількість наукових та інших джерел, що обираються диференційовано, залежно від тематики. Як наукова установа Бібліотека продовжує активно пропагувати світові наукові досягнення, наукова тематика залишається пріоритетною в культурно-просвітницькій роботі. Культурно-просвітницьку діяльність НБУВ спрямовано на підвищення рівня науково-інформаційної культури в суспільстві. Цьому значною мірою сприяли наукові заходи, підготовлені та проведені зусиллями різних підрозділів Бібліотеки.

Супровід соціальних реформ у державі сприяв формуванню державницької, громадянської свідомості, підвищенню результативності проведення науково-дослідних робіт та повноцінному використанню універсального фонду Бібліотеки, його розкриттю та введенню в культурний та науковий обіг, виконанню наукових програм та інших загальнобібліотечних завдань.

Значним досягненням у культурно-просвітницькій роботі Бібліотеки із середини 90-х років ХХ ст. стала організація творчих виставок. Значна увага цьому напрямку діяльності приділяється і на початку ХХ ст. Налагоджені контакти з творчими спілками України, готуються персональні художні виставки творів живопису та декоративно-вжиткового мистецтва, на яких експонуються роботи професійних та самодіяльних митців. Добрі робочі стосунки склалися у Бібліотеки із Спілкою фотохудожників України, з Київською міською асоціацією майстрів народної творчості та ремесел «Творчість», Спілкою художників України та ін. Виставки фотомистецтва знайомлять читачів та гостей Бібліотеки з новими авторами та їх творчістю. Цей напрям культурно-просвітницької діяльності виконує не лише просвітницьку, а й естетичну функцію. Такі виставки сприяють

формуванню художнього смаку, прикрашають інтер'єри установи, створюючи разом з тим атмосферу святковості й доброзичливості.

Важливе значення в культурно-просвітницькій діяльності такої великої установи, як НБУВ, має бібліотечна реклама. Рекламно-інформаційні матеріали є найпоширенішим блоком малотиражної продукції бібліотек, який включає: експрес-інформації, списки, друковані каталоги книжкових виставок та окремих колекцій, прес-релізи, проспекти, буклети, запрошення та ін. [6, с. 176]. Протягом десятиріччя налагоджено й підвищено рівень підготовки рекламно-інформаційної продукції, зокрема запрошень, прес-релізів і каталогів. Про заходи та виставки, організовані в Бібліотеці, систематично повідомляється через засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса). Результатом плідного співробітництва з журналістами стали численні публікації та оголошення про культурні події НБУВ, які побачили світ на сторінках газет: «Українське слово», «Хрещатик», «Голос України», «Літературна Україна», «Дзеркало тижня» та ін. Газета «День» у розділі «Афіша» систематично вміщує інформацію про виставки і заходи в НБУВ. Адже інформативна реклама є основою формування іміджу закладу. Після визначення мети і завдань реклами розробляється загальна творча концепція, що має три етапи: формування ключової ідеї реклами, оцінку та вибір методів і форм, виконання [5, с. 88].

Іншим важливим напрямом рекламної діяльності НБУВ, пропаганди її багатих універсальних фондів є проведення екскурсійної роботи. Під час екскурсії читачі знайомляться з правилами користування Бібліотекою, її довідково-бібліографічним апаратом, розташуванням читальних залів і отримують рекламний листок «Інформаційні ресурси веб-сайта НБУВ» та схему розміщення підрозділів бібліотеки на різних поверхах..

У 2001 р. започатковано надання інформації про культурно-просвітницькі заходи на Web-сайті НБУВ. Організація культурно-просвітницької роботи набула нового змісту завдяки впровадженню новітніх технологій, зокрема, можливостей використання локальної мережі НБУВ, ресурсів Інтернет. Це дало змогу всім підрозділам Бібліотеки активно користуватися електронним каталогом, автоматизованими базами даних, у т. ч. і створеною КПЦ бібліографічною БД «Книжкові виставки НБУВ».

Основні форми діяльності КПЦ:

- виставкова діяльність, що присвячується державним святам, міжнародним подіям, пам'ятним датам, ювілеям;
- проведення конференцій, читань, нарад, семінарів, присвячених видатним подіям науки та культури;

- організація екскурсій по Бібліотеці та її підрозділах для різних категорій користувачів;
- проведення творчих зустрічей з видатними особистостями, літературних та музичних вечорів, функціонування постійно діючих вітален тощо;
- проведення комплексних заходів, які включають організацію виставок, проведення конференцій, виступів видатних людей на зустрічах, підготовку спеціальних лекцій, презентацій книг тощо;
- організація діяльності клубів та лекторію, де проводиться пропаганда наукових знань для широкого кола читачів Бібліотеки та її співробітників;
- презентація нових книг та виставок, культурних подій у країні;
- розміщення інформації та реклами про події у Бібліотеці в періодичних виданнях, на радіо і телебаченні;
- культурний обмін виставками з країнами близького і дальнього зарубіжжя;
- організація хронік подій, інформації про видання, каталоги виставок, події та заходи в онлайн-режимі на сайті Бібліотеки.

Вивчається досвід великих бібліотек світу щодо профілю діяльності КПЦ, у публікаціях та доповідях на наукових конференціях узагальнюється досвід НБУВ щодо виконання нею культурно-просвітницької функції; фахівцям бібліотек науково-дослідних установ НАН України та інших систем і відомств надається методична допомога, проводяться науково-практичні семінари та консультації.

Національна бібліотека дедалі більше переростає у культурно-інформаційний центр, що активно включається в соціогуманітарний контекст суспільства. З поширенням функцій НБУВ як національної бібліотеки, культурно-просвітницька діяльність активізувалась і набула важливого значення в культурному житті країни.

Список використаних джерел

1. Звіт про бібліотечно-бібліографічну роботу ЦНБ імені В. І. Вернадського і бібліотек наукових установ НАН України, 1995 // Архів НБУВ, оп. 1, ф. 2772. – 95 с.
2. Звіт про бібліотечно-бібліографічну роботу НБУВ та бібліотек наукових установ НАН України, 1996 // Архів НБУВ, оп. 1, ф. 2844. – 127 с.
3. *Дубровіна Л. А.* Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
4. *Захарова Н. Б.* Культурно-просвітницька функція національної бібліотеки

в умовах державотворення (з досвіду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Б. Захарова // Бібл. вісн. – 2010. – № 4. – С. 49–54.

5. *Ильяева И. А.* Стратегическое управление библиотекой : учеб.-метод. пособие / И. А. Ильяева, В. Н. Маркова. – М. : КНОРУС, 2008. – 184 с.

6. *Клюев В. К.* Управленческая экономика российской библиотеки : темат. сб. избр. работ / Междунар. Акад. Информатизации. Отд-ние библиотековедения, Моск. Гос. ун-т культуры и искусств, Центр гор. б-ка – мемориал центр «Дом Гоголя» ; авт. вступ. ст. Ю. А. Горшков. – М. : ФАИР, 2007. – 384 с.

7. Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування / голов. ред. Б. Є. Патон. – К. : Вид-во КММ, 2008. – 624 с.

8. *Онищенко О. С.* Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у 1918–1998 рр.: основні етапи розвитку / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 5–17.